

РЕДАКЦІЙНА СТАТТЯ

ЖУРНАЛ ЯК ФОРУМ ДЛЯ СУЧАСНОЇ СОЦІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ ТА СОЦІОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Цим числом факультет соціології починає видання нового фахового журналу "Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціологія". Журналу, що за нашим задумом має стати свого роду соціологічним форумом, тобто місцем для професійного спілкування, дискусій та презентації наукових та навчально-методичних результатів як соціологів, що працюють у Київському університеті, так і наших колег з усієї України та з інших країн світу. Журналу, де б могли представити результати своїх теоретичних розвідок та емпіричних досліджень не тільки знані фахівці, що вже отримали визнання в професійній спільноті, але й талановиті молоді вчені, аспіранти та студенти, що тільки долучаються до наукових пошуків. Журналу, де головним та навіть єдиним критерієм відбору текстів для публікації має бути високий рівень їх професійної якості.

Сучасній соціології притаманні як парадигмальне, так і тематичне різноманіття. Поряд із вже добре вивченими тематичними напрямками досліджень постійно з'являються новітні предметні інтереси та методологічні можливості. Спрямованість на квантифікацію соціологічного знання поєднується з розвитком "якісних" методів. У вивченні окремих феноменів і процесів, що проявляються в межах локальних спільнот, соціолог все частіше звертається до їх порівняння в більш широкому регіональному чи навіть глобальному просторі. Очікування від соціології та діяльності соціологів і з боку професійної спільноти, і з боку суспільства постійно зростають. Опис змін у суспільстві часто не є достатнім; гостро необхідною стає потреба в поясненнях та прогнозах розвитку багатьох складних соціальних процесів. І лише в спільній роботі, в постійній взаємодії (прямій або опосередкованій), в комунікаціях на конференціях, семінарах та на сторінках професійних видань, за допомогою усіх таких соціологічних форумів посилюється шанс знайти відповіді на численні виклики суспільних трансформацій та сучасного наукового пізнання.

Перший випуск журналу ми присвячуємо ювілею започаткування професійної соціологічної освіти в Київському національному університеті, яка формувалась в єднанні освітньої та наукової діяльності. За 25 років колектив університетських соціологів пройшов шлях від заснованого у 1986 році відділення соціології на філософському факультеті, пізніше – у 1991 році – створеного факультету соціології та психології до самостійного з 2007 року факультету соціології. За цей час накопичено чималий досвід і в підготовці фахівців-соціологів, і в науковій дослідницькій діяльності. Цей досвід не можна відділити від розвитку соціологічної науки в Радянському Союзі, що розпочався за часи хрущовської "відлиги". Цей досвід є складовою частиною розвитку соціології в пострадянській незалежній Україні, коли відбувалось становлення предметного поля вітчизняної соціології, опанування теоретичними та методологічними інструментами соціологічного пізнання, сучасними методиками викладання соціології в університетах. І, нарешті, цей досвід вписаний в контекст розвитку сучасної соціології в світі, у взаємодії з яким збагачується вітчизняна соціологія.

Соціальне, когнітивне, інструментальне визрівання соціологічної науки продовжується. Цей процес не є простим та безпроблемним. Як і будь-які інші соціальні явища, соціологічна наука розвивається завдяки когнітивній, діяльній та моральній причетності до неї соціолога як провідного соціального актора такого процесу, актора, що не є вільним від наявних структурних і культурних обмежень. Розвиваючи ідею рефлексивної соціології про роль соціального вченого як агента соціальних змін (за визначенням Елвіна Гоулднера), можна стверджувати, що *роль соціолога у розвитку науки* пов'язана з подоланням обмежуючих творчість та пізнавальний процес форм і значень, які раніше ним же самим були створені, з утворенням нових форм наукової діяльності і знання, які звільняють знання і пізнання від рутинних інституціоналізованих структур, із активною експансією соціології в суспільство, що здатна стимулювати суспільну самосвідомість та розвиток. Це має наслідком необхідність подальшого розвитку методологічних засад сучасної соціологічної науки, інтенсивної співпраці наукових колективів та окремих дослідників, створення обґрунтованих та актуальних проблемно-орієнтованих дослідницьких програм, які можуть стати певною відповіддю на сучасні виклики динамічного соціального світу. Тому *місію журналу* ми бачимо у сприянні подальшому визріванню соціологічної науки, її професіоналізації, посиленні чутливості соціологів до соціальних проблем, розвитку критичного мислення та майстерності в застосуванні наукових інструментів соціологічного пізнання, створенні умов для впевненого входження української соціології у світовий науковий простір.

Реалізація такої місії прямо пов'язана з баченням стратегії розвитку академічної соціології в сучасному університеті як сфери *взаємодії* (за Джоном Генрі Н'юменом) різних наукових та культурних ідей, взаємодії науки та освіти, реалізації пізнавальної, культурної та громадської активності викладачів, науковців та студентів, здатних бути не тільки спостерігачами, але й суб'єктами соціальних змін. Такий підхід вимагає органічного та повсякденного поєднання науково-дослідної і навчальної роботи, в якій співпрацюють професори, доценти та студенти. Навчання і викладання соціології через включення в реальні дослідницькі проекти на всіх етапах їх реалізації – від формулювання дослідницьких задач, пошуку інструментів їх рішення, збору та аналізу необхідних для цього даних до обґрунтування результатів – це той принцип, за яким факультет прагне розвивати фахову підготовку соціологів. Залучення до викладання активних та плідних у своїй науковій діяльності дослідників дає можливість більш ефективно долати не тільки псевдотеоретичну схоластику, але й примітивний емпіризм, сприяє розвитку теоретичного узагальнення отриманого в дослідженнях емпіричного знання та його органічного вбудовування у широкий контекст сучасної соціології. Таке поєднання навчання і дослідження дозволяє подолати пусті за змістом абстракції, якими, на жаль, часто насичене викладання соціології в університетах, та стимулювати повернення до справжніх онтологічних проблем соціального, які концентруються навколо практик, процесів і ситуацій, що визначаються такими практиками.

Соціологія опікується пізнанням складних суспільних форм у їх постійному становленні, видовому різноманітті та цілісності. Між тим у викладанні соціології та, часто, і в дослідженнях вітчизняних соціологів продовжує домінувати локальне бачення суспільства в межах його національних кордонів. Часто дослідниками та викладачами некритично "запозичується" теоретичне і методологічне знання західної соціології, що без критичного осмислення, обґрунтування та, можливо, необхідної адаптації використовується для легітимації "наукового пояснення" проявів українського суспільства. Проте питання про універсальність соціологічного знання, межі застосування теоретичних підходів та методичних прийомів, культурну залежність інтерпретацій є постійно актуальними. Наскільки соціологічні теорії, обґрунтовані на емпіричній реальності "західних" суспільств, здатні пояснювати різноманіття суспільної й культурної палітри сучасного соціального світу як такого і українського суспільства зокрема? Де знаходяться межі спільного і де починаються відмін-

ності? Нечутливість до таких питань, локальність аналізу та некритичні теоретичні запозичення посилюють методологічний націоналізм в науці і не сприяють якості соціологічних пояснень та прогнозів. Саме тому реалізацію місії журналу ми пов'язуємо із залученням до співпраці тих, хто розвиває та використовує порівняльний дослідницький метод у різних його видах (кроскультурне, міжнародне, міжрегіональне порівняння, порівняння довготривалих часових трендів, порівняння історичних форм тощо). Такий метод є чутливим способом виявлення загальних та особливих характеристик соціальних феноменів в їх просторовому та часовому вимірі, структурній протяжності та культурній визначеності, що створює тло для розуміння закономірностей та механізмів динаміки суспільств.

Зорієнтованість на порівняння є плідною і у викладанні соціології. Систематичне включення у навчальний процес результатів порівняльних міжнародних емпіричних досліджень, орієнтація на вторинний аналіз та інтерпретацію даних, отриманих в ході великих міжнародних проектів, є важливою складовою сучасного викладання соціології. Задля реалізації такої стратегії у 2009 році факультет соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка за фінансової підтримки Інституту відкритого суспільства (OSIHESP – програма ReSET) та академічної підтримки Європейської соціологічної асоціації й Соціологічної асоціації України розпочав амбітний трирічний науково-освітній проект, спрямований на подолання методологічного націоналізму у викладанні соціології та на використання у навчальному університетському процесі порівняльних досліджень та порівняльного методу. Матеріали даного проекту пропонуються для ознайомлення та обговорення на сторінках цього та наступних випусків нашого журналу.

Отже, ми розпочинаємо наукову, професійну розмову про здобутки та проблеми сучасної соціології, про дослідження та викладання, про все те, що цікавить сучасних науковців, викладачів та студентів – всіх, хто вже є причетним до соціологічної наукової спільноти, або тільки готується до неї увійти. Ми запрошуємо соціологів – незалежно від парадигмальних та методологічних орієнтацій, покоління, наукових ступенів та посад – до професійного спілкування на науковому форумі нашого журналу.

Ольга Куценко
головний редактор,
професор, завідувач кафедри соціальних структур
та соціальних відносин,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Андрій Горбачик
заст. головного редактора,
доцент, декан факультету соціології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ДО 25-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ПРОФЕСІЙНОЇ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В КИЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Основи сучасного факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка закладались протягом багатьох десятиліть. У 1961 році за ініціативи професора П.В.Копніна, видатного методолога науки, був створений перший соціологічний підрозділ (один з перших в СРСР) – лабораторія конкретних соціальних досліджень на факультеті філософії Київського університету, яку очолював доцент М.П.Гончаренко. Працівники лабораторії разом із викладачами філософського факультету розпочали дослідження ціннісних орієнтацій різних верств населення та мотивів їхньої трудової діяльності, проблем вільного та робочого часу, шлюбу, сім'ї, побуту і відносин на виробництві. Принципове значення для розвитку соціологічної науки в університеті мало включення у 1965 році до навчального плану філософського факультету нового курсу "Методологія, методика і техніка соціологічних досліджень", а пізніше – у 1968 році – публікація першого в республіці посібника для студентів і соціологів-практиків "Методика і техніка конкретно-соціологічних досліджень" за авторством І.Ф.Надольного, М.П.Гончаренка, М.В.Захарченка, Л.П.Дерібасової та інших.

Значну роль у подальшому розвитку соціологічної освіти в університеті відіграло створення у 1979 р. на філософському факультеті кафедри соціології. Для студентів, які спеціалізувалися на кафедрі, читалися спецкурси з проблем організації соціологічного опитування, дослідження громадської думки, вивчення структури вільного часу, застосування математичних методів у соціології, вивчення профпрорієнтації молоді, планування і прогнозування соціальних процесів, соціології праці та соціології трудового колективу.

У 1986 р. на філософському факультеті Київського університету було відкрито відділення соціології. Навчальний план передбачав поглиблене вивчення методології соціологічного дослідження, методів збору, обробки та аналізу соціологічної інформації, галузевих соціологій, основ інформатики, що давало можливість сформулювати методологічну культуру молодих соціологів. Накопичений кадровий потенціал та потенціал навчально-методичної і наукової діяльності обумовив можливість посилення позицій соціології в Київському університеті.

Важливим кроком у розвитку соціологічної науки в університеті стало відкриття у квітні 1991 року факультету соціології та психології, першим деканом якого було обрано доктора філософських наук, професора Володимира Ілліча Воловича – одного з провідних вітчизняних соціологів. На реалізацію концепції підготовки фахівців нового профілю, в 1992 р. було утворено дві нові кафедри, а також філію кафедри галузевої соціології в Інституті соціології НАН України, яка проіснувала декілька років. З 2001 р. факультет очолював член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор Володимир Борисович Євтух.

У квітні 2007 р. відбулася реструктуризація факультету соціології та психології, внаслідок якої факультет соціології отримав самостійний статус. Деканом факультету було обрано кандидата фізико-математичних наук, доцента Андрія Петровича Горбачика, який працював на факультеті соціології та психології з перших днів його заснування і є відомим фахівцем в галузі методології соціологічних досліджень та методів аналізу соціологічних даних.

Сучасний факультет включає чотири кафедри, наприклад роботи яких відповідають основним тенденціям розвитку сучасної соціології: історії та теорії соціології, методології та методів соціологічних досліджень, соціальних структур та соціальних відносин, галузевої соціології. Крім того на факультеті працюють навчальна лабораторія з прикладних соціологічних досліджень, науково-дослідний підрозділ, комп'ютерний клас та навчальний кабінет з фаховою бібліотекою.

На факультеті готують фахівців із соціології трьох рівнів кваліфікації – бакалавр (чотири роки навчання) а також магістр (два роки) та спеціаліст (один рік) на базі бакалаврської освіти. На факультеті працюють аспірантура, докторантура та спеціалізована вчена рада з захисту докторських і кандидатських дисертацій з соціології за усіма затвердженими ВАК України спеціальностями.

**ІНТЕРВ'Ю З ПРОФЕСОРОМ ВОЛОВИЧЕМ В.І. –
ПЕРШИМ ДЕКАНОМ ФАКУЛЬТЕТУ СОЦІОЛОГІЇ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

*Інтерв'ю взяла Анастасія МАЗУРОК
студентка 3-го курсу
факультету соціології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

– Чим викликане майже одночасне створення в університетах України факультетів соціології та Інституту соціології в АН УРСР?

– Дійсно, хоч і не одночасно, але порівняно швидко – протягом кількох років, відбувся справжній "бум" в інституціоналізації соціології. У російських публікаціях з приводу 20-річних ювілеїв факультетів соціології пов'язують це з поставами ЦК КПРС і рішеннями Кабміну СРСР в 1988-1989 роках про розвиток соціологічних досліджень. Але це лише напів-правда. Ніколи науку і освіту не розвивали вольові рішення влади. Дійсною причиною завжди були практичні потреби суспільства, соціальний запит на відповідне знання. А цей запит стимулював кризові явища в суспільному розвитку. Партійним рішенням передував тривалий "період застою", стагнації в усіх сферах життя, особливо в економіці.

Саме кризові явища в США після І світової війни обумовили бум в соціології, що завершився інституціоналізацією емпіричної соціології, потім "Велика депресія" знову підштовхнула її розвиток аж до створення теорій "середнього рангу", кейнсіанської методології, державорегулювання ринкових відносин, індустріалізму тощо. Такий же "бум" спостерігався в Західній Європі (особливо в Німеччині та Франції) після II світової війни. Те ж саме було в Росії напередодні та після революції 1917 р., але вже на початку 1920-х років більшовики поклали край розвитку соціології – диктатура не вимагала наукового обґрунтування своїх методів і громадська думка її не цікавила.

– Але ж більшовицький волюнтаризм не був практикою державного управління в 1960-ті роки?

– Був, але не такий жорсткий як раніше. Саме тому соціологія і почала відроджуватись в другій половині 1960-х років. Робилось це дуже обережно, напівлегально, бо санкції проти соціології та окремих соціологів все ще застосовувались. Але керівництво КПРС почало усвідомлювати факт відставання СРСР у змаганні з капіталістичним світом. Почали стимулювати гарячкові пошуки резервів "людського фактору", важелів піднесення економіки, продуктивності праці, вдосконалення управління господарством і соціальними процесами, шляхів впливу на масову свідомість тощо. На початку 1980-х всіх тоді здивувало визнання голови Комітету Державної безпеки СРСР Ю.В. Андропова, який, ставши генсеком ЦК КПРС, заявив, що "ми не знаємо суспільства, в якому живемо". У 80-ті роки соціологічні дослідження стали дуже популярними, їх тематика була значно ширшою, ніж сьогодні, а рівень науково-методичного забезпечення кращим. Час "перебудови" вимагав всебічної і повної соціологічної інформації, бо постало питання про зміну суспільного ладу, виживання самої партії. От тоді КПРС змушена була відкинути ідеологічні пута, що обмежували академічний розвиток соціології та її інституціоналізацію як важливої фундаментальної та прикладної науки. Розрахунок був на використання її потенціалу для самоствердження, поліпшення партійного керівництва і державного управління, щоб зробити керованим процес демократизації суспільства.

– То виходить, що факультети та відділення соціології в університетах створювалися все-таки за рішенням КПРС?

– Ні, але партія нарешті дозволила це зробити, а в партійних органах навіть зобов'язали створити соціологічні підрозділи. В червні 1988 р. Постановою про розвиток соціологічних досліджень ЦК КПРС зобов'язав ЦК компартій республік, крайкоми, обкоми, міськкоми та райкоми партії організувати підрозділи для вивчення громадської думки, проведення та координації соціологічних досліджень. Мені особисто довелося займатися цією роботою. Я об'їздив майже всі обласні центри України, багато районів, створюючи та консультуючи ці підрозділи, підготував десятки методичних рекомендацій, інструкцій та доповідних записок про їх структуру, кадровий склад, тематику досліджень, узагальнення та використання їх результатів, видав кілька брошур і статей. За цю роботу в 1989 р., навіть, одержав вищу на той час республіканську нагороду – Грамоту Верховної Ради. Це була перша і, мабуть, остання державна нагорода соціолога саме за соціологічну діяльність. В Указі про нагороду прямо було сказано: "за значний вклад в розвиток і впровадження в практику соціологічних знань". Та проте, КПРС дуже спізнилася з цими прогресивними заходами. Названа постанова ЦК, у якій ставилося соціології завдання "вирішення узлових теоретичних і практичних

проблем соціалізму" і "наукового забезпечення перебудови", не була виконана, а в 1991 р. партія взагалі припинила своє існування. Але поступ інституціоналізації соціології не зупинився. В 1990 р., працюючи радником Голови Верховної Ради УРСР, я переконав Л.М. Кравчука в необхідності створення Служби соціологічних досліджень у Верховній Раді. Він дав згоду. Я підготував положення про цю службу (яке у мене збереглося до цього часу), запропонував кадри і Верховна Рада прийняла позитивне рішення. Ця служба плідно працювала протягом двох років, підготувала 8 аналітичних звітів про дослідження, кілька статей з актуальних суспільних проблем. Та новий Голова Верховної Ради І.С. Плющ, економлячи кошти, скоротив її, як і інші "другорядні" підрозділи.

Університети створювали соціологічні навчальні підрозділи в межах існуючого фінансування, використовували власні можливості, і тому цей процес розтягнувся в Україні на три-п'ять років і набув різних форм інституціоналізації. Це обумовлено було наявністю викладачів, можливістю створення кафедр, лабораторій, комп'ютерних класів, навчально-методичних кабінетів тощо.

– *Перш ніж почути історію створення нашого факультету, розкажіть будь-ласка, про Ваш шлях до соціології.*

– В мене не було ніякого шляху до соціології. Я закінчив філософський факультет і спеціалізувався з теорії пізнання. Соціологію ми не вивчали, вона тоді була ще "буржуазною лженаукою". Як і всі студенти, про соціологію знав з філософії історії та соціальної філософії. Звісно, також з критики в курсі "історичного матеріалізму" та "наукового комунізму". Але мій науковий керівник доц. Чорноволенко В. П. сказав, що його не цікавить моя гносеологія, хоч знання її дає мені переваги досліджувати щось актуальне і практично значиме, і запропонував підготувати дипломну роботу на тему "Проблема класифікації наук про суспільство". Багато років потому він розказав мені, чому діяв таким чином. В тому 1968 році він очолив щойно створений в Інституті філософії відділ конкретних соціальних досліджень. Перед ним стояло завдання – підібрати випускників університету, здібних до науково-дослідної роботи саме в соціології.

Я погодився з новою темою, хоча досліджувати її довелося з нуля, тобто я не мав ніякого попереднього доробку, а згодом довідався, що з цієї теми до того ж не було ніяких публікацій. Довелося дуже напружено працювати і за півроку я таки створив класифікацію наук про суспільство, взявши за її основу "п'ятичленку Плеханова". По суті, це методологічний принцип розуміння обумовленості змісту суспільних відносин рівнем розвитку продуктивних сил і, відповідно до них, субординації форм суспільної свідомості від соціальної психології до різних ідеологій. Ця "п'ятичленка" суперечила марксистському розумінні природи ідеології, а тому її довелося термінологічно мімікрувати і вдосконалювати, але вона виявилась продуктивною. Побудована класифікація привела мене до необхідності визнання соціології як родової науки, визначення її предмету та соціальних функцій.

Дипломну роботу я захистив на "відмінно" і в тому ж році вступив до аспірантури, де за тим же принципом той же керівник визначив мені тему і кандидатської дисертації "Проблема надійності емпіричних даних в соціологічному дослідженні". Доречі, в такий спосіб підбору кадрів до наукової роботи в інституті В.П. Чорноволенко залучив того ж року нині відомих соціологів Л.О. Азу, В.А. Матусевича, В.А. Піддубного та В.І. Паніотто.

– *А як відбувалось Ваше подальше професійне становлення, яким було коло Ваших наукових інтересів?*

– Я вже сказав про тему дисертаційного дослідження. Ця ж проблематика була і темою докторської дисертації "Методологічні та методичні проблеми обґрунтованості соціологічного дослідження (на досвіді вивчення ідеологічного процесу)", яку я захистив у 1985 р. у Москві, де навчався в докторантурі. Ця проблематика червоною ниткою проходила через все моє наукове життя. Проте мені доводилось приймати участь і бути керівником численних емпіричних досліджень з актуальних проблем суспільного життя. Першим було дослідження (1969 р.) плинності кадрів на промислових підприємствах, згодом – це вивчення морально-психологічного клімату в трудових колективах; дисципліни праці; соціальної активності; ціннісних орієнтацій різних категорій працівників; соціального планування розвитку підприємств, районів і міст (зокрема Києва); політичної поведінки різних верств населення України, дослідження бюджету робочого часу партійних і державних керівників тощо. З часом – це актуальні економічні, політичні та соціальні проблеми розвитку незалежної України; соціальні проблеми нелегальної транзитної міграції в країні; стан масової свідомості; тенденції формування громадської думки та суспільних настроїв; становлення громадянського суспільства; рейтинги політичних партій та рухів; органів державного управління тощо. Важко перерахувати тематику досліджень, які, як правило, проводились на замовлення державних органів, політичних партій або окремих діячів, іноземних фондів та інститутів або спільно з колегами партнерських зарубіжних університетів. Всі ці дослідження формували професійні якості і погляди на соціологію, стимулювали теоретичні та методологічні пошуки та забезпечували якість емпіричного базису узагальнень та достовірність вивідного соціологічного знання. А тому, крім традиційних (дисертаційних) наукових проблем, висвітлених у публікаціях, я маю також наукові публікації практично з усіх вище перерахованих тем. Я говорю про це тому, що хочу підкреслити настановчу думку, що справжнім соціологом може бути лише той фахівець, який знає свою науку не тільки з книжок, а й з власного досвіду емпіричних досліджень суспільного життя, того середовища, в якому він є повноцінним суб'єктом суспільних відносин і їх експертом.

Нарешті, щоб завершити Ваше питання про професійне становлення, кілька слів про сказане вище з біографічної точки зору. Все моє наукове життя пройшло в трьох закладах. Сім років роботи в Інституті філософії АН України, 15 років роботи у Вищій партійній школі (пізніше – Інститут політології та соціального управління) і 22 роки в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Кожна з цих установ стала важливим і необхідним етапом наукового і викладацького зростання. Перш за все я зрозумів, що науковець і викладач – різні спеціальності, які окремо мають свої недоліки і переваги. Науковець знає багато і глибоко про предметно обмежену галузь дослідження. Викладач має більш широку загальну підготовку, але поверхову, часто не бачить сутності проблем.

Я вдячний академічному інституту за прекрасну творчу атмосферу, де цінувалась новизна, інноваційний прорив, а не енциклопедичність промовця. Здобутий там досвід – це неперехідна цінність, атрибутивна ознака дослідника. Нажаль, наші університети не вчать науковому пошуку, а тому ми часто спостерігаємо повну безпорадність студентів і аспірантів при викладі думок, якщо вони, навіть, і є. Я сподіваюсь на радикальні позитивні зміни у ВНЗ із введенням магістерських програм, принаймні на нашому факультеті є зрушення у творчій підготовці студентів.

Викладацькій роботі я навчився у Вищій партійній школі. Це був елітний навчальний заклад, за умовами і рівнем підготовки кадрів до цього не перевершений. Я кажу елітний не тому, що в ньому навчались партійні та державні керівники, які здобували другу вищу освіту. Елітним він був за рівнем матеріального забезпечення, розвинутої ін-

фраструктури навчального процесу і, головне, за кількісним і якісним складом викладачів. Доктори наук і професори склали 70% викладачів, решта – кандидати наук, доценти. Організація навчального процесу була такою, яка нині лише декларується Болонськими стандартами. Педнавантаження викладачів не перевищувало 300-500 годин в залежності від фаху і форм роботи. Практикувались проблемні лекції, лекції-диспути за участю двох професорів, тематичні конференції слухачів, ділові ігри, тощо. Акцент робився на самостійну роботу слухачів (студентів). Найбільше часу займала індивідуальна робота – співбесіди, консультації, кураторська робота, підготовка рефератів та курсових робіт. Особливо мені подобались семінари-дискусії (4 години), де обговорювалися 2-3 питання навчального курсу з обов'язковим контролем участі кожного слухача. Дуже ефективними були так звані групові теоретичні співбесіди (6 годин), на яких обговорювалися першоджерела класиків, з обов'язковим заліком по темі для кожного слухача. Як наслідок, 50-60 відсотків випускників одержували диплом з відзнакою. Викладачі ж за такою зайнятістю навчальним процесом мали змогу регулярно проходити стажування, підвищувати кваліфікацію, писати книжки та дисертації. Для прикладу, на кафедрі, якою я завідував, працювало 15 викладачів, з них 10 були доктори наук, професори. Чотири з них захистили докторські дисертації на цій кафедрі. Серед тодішніх моїх викладачів – відомі сьогодні в Україні і за кордоном філософи і соціологи Лой А.М., Огородник І.В., Причепій Є.М., Осовський В.Л., Москаленко В.В., Стукало С.М., Панюков В.Н. та інші.

Але найбільш напружений період моєї педагогічної, наукової та організаційної роботи пов'язаний з нашим університетом. На початку 1990р. Київський університет оголосив конкурс на посаду завідувача новоствореної кафедри соціології праці та управління. Я прийняв участь у конкурсі та виграв його, ставши завідувачем кафедри у складі ... самого себе. Та я не поспішав її комплектувати, бо був переконаний в її непотрібності. Навпаки – підготував доповідну записку до Вченої Ради університету з обґрунтуванням своєї концепції підготовки фахівців з соціології і запропонував ... ліквідувати свою кафедру та створити натомість нову кафедру методології та методів соціологічних досліджень. Чекав спротиву, але, на мій подив, Вчена рада одногосло підтримала мою пропозицію практично без дискусій. Отож почав комплектувати вже нову кафедру за новими критеріями. Першим викладачем на ній був зарахований А.П. Горбачик, що виріс на цій кафедрі до декана факультету. Згодом кафедру поповнили В.І. Паніотто, О.Г. Виноградов, О.М. Тихонов, І.Ю. Лизогуб, М.В. Сидоров, а далі інші, як правило, випускники нашого університету.

– *А як було прийняте рішення про створення факультету? Чому це трапилося лише через рік?*

– Із створенням нової соціологічної кафедри, другої за рахунком, був зроблений перший крок до створення факультету. А попереду чекала ще велика підготовча робота. Справа в тому, що наш університет тоді, як і зараз, був відомий в світі навчальний заклад, випускники якого цінувались і в нашій країні, і за кордоном. Керівництво університету не могло піти на створення такого факультету, що поступався б іншим факультетам за престижністю, за матеріально-технічною базою і викладацьким складом. Розрахунки показували, що для того, щоб забезпечити належну роботу факультету, потрібно мати в його структурі мінімум 4-5 кафедр, без врахування лабораторій, навчально-методичних кабінетів, комп'ютерних класів тощо. Все це разом мало забезпечити розробку і реалізацію за загально-університетськими критеріями навчальних планів, освітньо-професійних програм і кваліфікаційних характеристик фахівців. Отже, було прийнято рішення створити факультет на базі двох соціологічних та двох психологічних кафедр з додачею до них загально-університетської кафедри педагогіки для спільної підготовки соціологів та психологів. Це рішення було правильним, бо з самого початку наш факультет не поступався іншим гуманітарним факультетам ні якістю підготовки, ні престижністю, ні конкурсом абітурієнтів.

– *Відомо, що у квітні 1991 року відкрився новий факультет соціології та психології в нашому університеті, а Вас обрано його деканом. Які ж проблеми вирішувались в перші роки його існування?*

– Про перші кроки і плани на майбутнє я говорив в інтерв'ю газеті "Київський університет" у червні 1991р. Прочитавши його сьогодні, я згадав, що проблем було немало. Але приємно відзначити, що всі вони вирішені, а плани виконані і перевиконані. Час тоді був у нашій країні нелегкий, її вразила тяжка і затяжна економічна і фінансова криза після розпаду СРСР. Інфляція сягала понад 1000 відсотків, зростало безробіття, різко впала заробітна плата, дуже скоротилось фінансування освіти та науки. Тоді посадовий оклад професора дорівнював нинішній стипендії наших студентів. Деякі вищі навчальні заклади вдалися до скорочення спеціальностей, викладачів, набору студентів. Але треба віддати належне тодішньому керівництву нашого університету. Університет з честю подолав всі проблеми, вдалося зберегти викладацький і науковий потенціал і, навіть, наростити здобутки. Уже в 1992р. ми відкрили на факультеті дві нові кафедри, Центр соціологічних досліджень на господарчо-розрахунковій основі. Робота Центру забезпечила надходження певних коштів, тут проходили науково-дослідну практику студенти і, навіть, одержували за це заробітну платню. В найкращі часи тут працювало до 40 співробітників, які виконували 7-8 тем, в тому числі, зарубіжних замовників.

Продуктивним виявилось налагодження міжнародних зв'язків з зарубіжними партнерськими університетами США, Канади, Англії і, особливо, Німеччини. Нам вдалося двічі перемогти на конкурсі Європейських університетів для участі у виконанні міжнародних освітніх програм "TEMPUS TACIS". Завдяки цьому ми змогли досить швидко укомплектувати комп'ютерні класи сучасною технікою та поповнити бібліотеку новітньою фаховою літературою. Уже в середині 1990-х років десятки наших студентів і аспірантів щорічно навчалися в університетах США, Європи, Канади та інших країн. Кожен четвертий викладач факультету проходив стажування за кордоном (звісно, це були ті, що знали іноземні мови). До викладання на факультеті за програмами партнерської співпраці залучались відомі фахівці з Німеччини, Бельгії, Англії, США, Канади та інших країн. В організації цієї співпраці важливу роль грав заступник декана з наукової роботи А.П. Горбачик, якому підпорядковувалась також міжнародна співпраця факультету. Активну участь у цій роботі брали також проф. Л.Ф. Бурлачук та проф. Л.П. Коваль. Остання налагодила наші творчі зв'язки з колегами з польських університетів.

– *Скажіть, будь-ласка, а чому ж зараз у нас немає таких інтенсивних зарубіжних зв'язків, особливо щодо навчання студентів за кордоном?*

– Я не знаю, яка ситуація сьогодні з навчанням студентів за кордоном. Але переконаний, що таких можливостей зараз більше. Коли я говорив про навчання за кордоном наших студентів, аспірантів та викладачів, мова йшла про безкоштовне навчання, за рахунок приймаючої сторони. А от чому мало таких відряджень тепер, то маю таку гіпоте-

зу. Наша державна влада доклала багато зусиль для того, щоб Європейський Союз та США втратили інтерес до України. До того ж вони достатньо викачали для себе нашого інтелектуального потенціалу. Я можу назвати десятки наших випускників, що працюють за кордоном, деякі студенти просто не повернулися з навчання. На жаль, це стосується і викладачів. Я згадував проф. Коваль П., але вона вже років 15 живе і працює в США, до речі, за фахом. Також здібний викладач факультету, випускниця нашої кафедри І.Ю. Лизогуб теж давно виїхала і працює в США.

– У зв'язку з цим у мене є ще таке запитання: чи відомо Вам про наукові досягнення перших студентів факультету?

– Якщо Ви маєте на увазі їхній науковий доробок, тобто перелік проблем, які вони вирішили в соціології, то про це я не берусь говорити, хоч, звісно, дещо знаю. Але це тема окремого інтерв'ю. Я можу сказати лише про непрямі свідчення їх досягнень. Серед наших випускників уже десятки кандидатів наук, доцентів. На кожній кафедрі нашого факультету працює по кілька викладачів – наших випускників. Дехто працює в інших ВНЗ і академічних установах, є керівники дослідницьких організацій та підрозділів, є багато державних службовців. Уже кілька років, як захистив докторську дисертацію і став професором наш випускник П.А. Кутуєв. Сподіваюсь, що скоро захищатимуть докторські дисертації доценти І.А. Чудовська-Кандиба та Л.В. Малес – наші випускники перших років набору, яких я пам'ятаю з першого курсу.

– Ви були Президентом соціологічної асоціації України в 1990-98 роках. Яку роль вона відіграла в розвитку соціології, зокрема, для становлення вузівської та академічної соціології?

– Хороше запитання, але це теж дуже широка тема. Я колись опублікував статтю про соціологічну асоціацію України в "Енциклопедичному словнику з соціології", там сказано і про це питання. Не хочеться повторюватись. Можу лише сказати, що САУ не має правових повноважень щодо соціологів та соціологічних організацій. Її вплив – це вплив морального авторитету спільноти соціологів, що її добровільно складають. У всякого професійного товариства є правила поведінки, яких воно дотримується. Зокрема, взаємодопомога. САУ сприяє проведенню наукових дискусій, нарад, виданню спільних наукових праць, розробці державних документів у галузі освіти та науки. Так, САУ підготувала текст Указу Президента України про розвиток соціологічної науки. Керівники САУ часто входять до різних дорадчих органів Верховної Ради, Кабінету Міністрів, тощо. Цим і впливають на розвиток соціологічної освіти і науки, тематику соціологічних досліджень та оцінювання їх рівня, як і рівня професійної підготовки їх виконавців.

Треба визнати, що останнім часом професійні цінності значною мірою девальювалися. З'явилося немало "соціологів-заробітчани", які відверто нехтують "Моральним кодексом соціологів", що затверджений конференцією САУ. Їх дилетантизм, як правило, войовничий. Вони безапеляційно проголошують "істину в останній інстанції", не турбуючись про аргументи і докази. Так, на кожній телевізійній передачі у Савіка Шустера сидить один і той же самовпевнений "соціолог", який щонеділі дискредитує соціологію, позиціонує себе як керівника соціологічної служби, інформація якої завжди свідчить про гарячу підтримку населенням владних дій Партії регіонів. САУ ж поки що мовчить, такі випадки не дістають належної оцінки професійного середовища, що небезпечно для соціології.

– Дякую за відповіді.

– Дякую за запитання.

Вибрані публікації В. І. Воловича: "Надежность информации в социологическом исследовании", Киев 1974; "Исторический материализм и конкретные социологические исследования", Киев 1977; "Социологические исследования в идеологической работе", Киев 1981; "Человеческий фактор: единство сознания и деятельности", Киев 1989 (соавт.); "Transit migration in Ukraine", Budapest 1994 (співавт.); "Політологія посткомунізму", Київ 1995 (співавт.); "Социология: наука об обществе", 1997, 2-ге видання (співавт.); "Соціологія. Короткий енциклопедичний словник", 1998; "Naue Tendenzen in Bildungssystem der Ukraine" In: Internationale Schulbuchforschung, 1998; "Соціальна філософія. Підручник для ВНЗ", 1999.